

Váldegottálaččat mearkkašahti arkeologalaš čuožáhagat (VAČ) – VARK

Mii lea VARK-fidnu?

VARK-fidnus meroštallojuvvojit Suoma váldegottálaččat mearkkašahti arkeologalaš čuožáhagat. Ulbmiliin lea inventeren, mii sáhtá válđojuvvot stáhtaráđi mearrádusain váldegottálaš guovlluideavahanulbmiliin dárkkuhuvvon inventeremin. Musealágádusas lea ovddasvástádus fidnus, mii árvoštallojuvvo gárvánit jagi 2023. Inventeremii gullet earret Álándda arkeologalaš čuožáhagat, mat addet áiggálaččat ja guvllolaččat čájehan veara ollislaš gova dološvuodas badjel 10 000 jagi áiggis. VARK-čuožáhagaid ulbmil lea duddjot nu máhggabealálaš mitalusa go vejolaš dáppe dološáiggiid eallán olmuin ja servošiin sihke sin eallinvugiin.

Geat fidnui oassálastet?

Museavirgedoaimmahat ollašuhtá fidnu ovtas áššedovdiiguin, geat dikšot areála ovddasvástádusmuseaid kulturbirrasa áššedovdidoaimmaid.

Fidnu stivrenjoavkkus leat mielde Suoma gielalihhtu, Helssega universiteahhta, Suoma arkeologalaš searvi, oahpahus- ja kulturministerija sihke birasministerija ja eanangoddemuseaid ovddasteaddjit.

Mat inventerema dárkkuhan arkeologalaš čuožáhagat leat?

Measta buot inventerema ollái gullelaš čuožáhagat leat dološmuitolága ráfáiduhttin giddes dološmuitut. Giddes dološbázáhusat meroštallojit dološmuitolága (295/1963) 2 §:s. Gažaldat lea eatnamis dehe čázis seilon, ovdahistorjjálaš ja historjjálaš áigge rieggádan olbmo doaimma bázáhusain, ráhkadusain, gearddádagain dehe gávnosiin. Giddes dološbázáhusat leat njuolga dološmuitolága 1 §:a vuodul ráfáiduhtton almmá sierra eiseválddi mearrádusa haga, ja daid duohtadeapmi gáibida sierra lobi dološmuitolága mielde. Inventerema olis sáhttet geahčaduvvot ráddjejuvvon vuogi mielde maid eará arkeologalaš čuožáhagat, mat leat kulturhistorjjálaččat mearkkašahti ráhkadusat, mat báhcet eret anus ja mat gullet dološmuitolága heivehansuorggi olggobeallái.

Gos oaččun lassidieđu arkeologalaš čuožáhagain?

Musealágádus bajásdoallan dološbázáhusregistarii gullet vuodđodieđut Nannan-Suoma giddes, dološmuitolága ráfáiduhttin dološbázáhusain ja dieđut eará arkeologalaš čuožáhagain. Čuožáhagaide leat linkejuvvon dieđut maid dutkamušain ja gávdnosiin, mat daidda laktásit. Registar beaiváduvvo geažos áigge. Dieđut leat dárkkuhuvvon kulturbirrasii oahpásnuvva várás. Jos dološbázáhusdieđut dárbbahuvvojit eiseváldi- ja plánenatnui, de áššis gánnáha leat oktavuodas museaeiseváldiide.

Dološbázáhusregistar lea buohkaid olámuttos Musealágádusa bajásdoallan Kulttuuriympäristön palveluikkunan (kulturbirrasa bálvalanláse) bakte. Arkeologisen kulttuuriperinnön oppaasta (Arkeologoalaš kulturárbbi ofelaččas) oažžu dieđu das, maid arkeologalaš kulturárbi dárkkuha

Suomas ja makkár čuožahattiipain dat čohkiida. Ofelačča guovddássidoallu lea makkárin čuožahagat oidnojit eatnamis ja man vuodul dat leat suodjaluvvon.

Maid váldegottálaš guovlluideavahanulbmilat dárkkuhit?

Váldegottálaš guovlluideavahanulbmilat (VGU) leat eanangeavahan- ja huksenlága (132/1999) guovlluideavaheami plánenvuogádaga oassi. Ulbmiliid deháleamos bargun lea sihkkarastit, ahte váldegottálaččat mearkkašahti áššit váldojuvvojit vuhtii lávvaráhkadeamis ja stáhta eiseválddiid barggus. Kulturbirrasiid lassin ulbmilat gusket ee. luonddu mánggahápmásašvuoda ja luondduriggodagaid, servodatovdáneami, johtalusa ja energiijafuolahusa. Váldegottálaš guovlluideavahanulbmilat vuodduvvet eanangeavahan- ja huksenlága 22 §:ii.

<https://www.ymparisto.fi/fi->

[elinymparisto_ja_kaavoitus/maankayton_suunnittelujarjestelma/Valtakunnalliset_alueidenkayttotavoitteet](https://www.ymparisto.fi/elinymparisto_ja_kaavoitus/maankayton_suunnittelujarjestelma/Valtakunnalliset_alueidenkayttotavoitteet)

Mainna lágiin kulturbirrasa váldegottálaš guovlluideavahanulbmilat ollašuhthojit?

Váldegottálaš guovlluideavahanulbmiliid mielde riikkaviidosaččat divrras kulturbirrasiid árvvuid dorvvasteamis fuolahuvvo. Geavadis dát dárkkuha dan, guovlluideavaheami plánemis identifiserejuvvojit váldegottálaš kulturbirrasa inventeremiid guovllut ja dat váldojuvvojit vuhtii dađi lági mielde, ahte daid árvvut dorvvastuvvojit.

Kulturbirrasa ulbmilat soabahuvvojit oktii eará váldegottálaš guovlluideavahanulbmiliiguin sihke eanangottálaš ja báikkálaš ulbmiliiguin. Oktiisoabaheapmi dahkkojuvvo dáhpáhusguovdasaččat eanangeavahan- ja huksenlága vuodul eanangotti ja gielddaid lávvaráhkadeami oktavuodas. Dása lassin stáhta eiseválddit váldet vuhtii doaimmasteaset, mat vuodduvvet sierra lágaide, váldegottálaš guovlluideavahanulbmiliid.

Mot inventeren ollašuhthojuvvo?

VARK-inventerema vuodđun lea diehtu Musealágádusa bajásdoallan dološbázáhusregistaris. Fidnu vuodđun leat meroštallon kritearat, maid vuodul VARK-čuožahagat earuhuvvojit earáin. Ovdaválljejuvvon čuožahagat árvvoštallojuvvojit dáid kritearaid mielde, ja inventeremii välljejuvvojit dat, mat buoremusat dávistit fidnu ulbmiliidda. Oassin inventeremis leat dahkkon meahccedárkkástusat dain čuožahagain, maid dieđut leamašan boarásmuvvan dahje eahpedárkilat.

Maid kriteraid váldegottálaččat mearkkašahti čuožahagaid välljemis adnojuvvojit?

Čuožahagaid mearkkašahttivuohta árvvoštallojuvvo daid kulturhistorjjálaš árvvu vuodul:

- Mot guđege čuožahat čalmmustahtá iežas áigebaji albmanemiid, proseassaid ja dáhpáhusaid.
- Čuožahaga arkeologalaš potentiála: man dehálaš čuožahat lea dološvuoda dulkoma dáfus ja mii dan dieđalaš árvvuid lea.
- Man dábálaš dehe hárvvenaš čuožahattiipa lea ja man mánggahápmásaš dat lea. Muhtin čuožahagat leat smávviidosaččat ja ovddastit oalle oanehis bassi ja čoggojit ovttatiipasaš

dološbázáhusain. Nuppit fas leat šaddan duháhiid jagiid áigge viiddes guvlui, mas sierratiipasaš ja -áigásaš ráhkadusat leat latnjalaga nuppiidasaset ektui.

- Čuožáhaga ortnet meroštalla dan mearkkašahttivuođa.
- Man bures čuožáhaga birastahtti duovdda doarju dan ipmirdahttivuođa.

Man vuodul ja dárkilvuodain čuožáhagat ráddjejuvvojit inventeremis?

Čuožáhagaid ráddjen vuodđuduvvá:

- Dasa man viidát guovllus leat dasa gullelaš ráhkadusat ja nd. kulturgearddit dehege eanangearddit, mas vuhttojit luottat dološ olbmo doaimmain. Dakkárat leat ee. báidnahunvvan giebaseagás eanan, geađgeráhkadusat, buollán geađggit ja biergasat dehe daid bihtážit.
- Čuožáhagas dahkkojuvvon arkeologalaš dutkamušaide dehe iskkosdutkanmušaide ja áiccastagaide.
- Eanangierragis dahkkon áiccastagaide. Dološbázáhus hápmána dávjá gohpin, geađgeráhkadussan, steallin dehe eananalláneapmin. Maiddá eananhámit sáhttet geažidit dieđu das, man viidát dološbázáhus ollá.

Teknikkalaččat ráddjemat leat dahkkon meahcis mihtidemiin GPS-rusttegiin dahje omd. áibmogova dahje hálosuoivvagova vuodul.

Mot sáhtán váikkuhit?

Musealágádus ordne gullama, man olis juohkeokta, gean ášši guoská, sáhtta buktit ovdan oaivilis VARK-inventeremis identifiserejuvvon čuožáhagain. Gullama maŋŋá máhcahagat gieđahallojit ja daid váikkuhus VARK-čuožáhagaide árvoštallo. Easka dán maŋŋá ráhkaduvvo VARK-guovlluin loahpalaš listu, mii ovdanbukto stáhtaráđđái.

Mot čuožáhaga gullan VARK-inventeremii earuha dan eará giddes dološmuittuin?

Čuožáhaga laktin VARK-inventeremii ii iešalddes earáhuhte dan ráfáiduhttima, daningo dološbázáhusat leat lágain ráfáiduhtton. Dološmuitolága mielde go duohtadanlobi mieđiheapmi guorahallojuvvo, de ferte váldojuvvo vuhtii dološbázáhusaid mearkkašupmi, nu ahte VARK-čuožáhagain duohtadeami eavttut sáhttet leat eará čuožáhagaid čavgadeappot. Maiddá dutkanlobiid mieđiheapmi VARK-čuožáhagaide sáhtta gáibidit dábálaš geavada dárkilit guorahallama. Dološbázáhusaid dikšundoarjagiid mieđiheamis sáhttet VARK-čuožáhagat viggojuvvo vuoruhuvvot.

Mot čuožáhagat, mat gullet VARK-inventeremii, váldojuvvojit vuhtii lávas?

Eanangeavahan- ja huksenlága mielde guovlluidegeavaheami plánema ulbmilin lea ovddidit ee. kulturárvvuid gáhttema (EHL 5 §). Eanangottiid ja gieđdaid lávvemis galget váldojuvvo vuhtii váldegottálaš guovlluidegeavahanulbmilat sihke eará lávvadásiid sisdoallogáibádusat dakko bakte, ahte fuolahuvvo váldegottálaččat mearkkašahtti kulturbirrasiid árvvuid dorvvasteamis. VARKinventeren lea dárkkuhuvvon váldojuvvo vuhtii eanangoddelávas, mii stivre dárkilit lávvema

eanangeavahan- ja huksenlága mielde. Dološmuitolága ráfáiduhttin giddes dološbázáhusat merkejuvvojit lávaide suodjalančuozáhahkan lávvadási gáibidan dárkilvuodain.

Dego ovddabealde lea gávnnavuvvon, buot giddes dološbázáhusat leat dakkaviđe go dat gávdnojit ráfáiduhtton dološmuitolága (295/1963) vuodul. Sierra ruhtadanmearrádus ii dahkkojuvvo. Ráfáiduhttimis spiehkasteapmi gáibida dološmuitolága vuodul miedihanvuloš duohtadanlobi dehe dutkanlobi. Lávvema olis ii nappo dahkkojuvvo ráfáiduhttinmearrádus, muhto lávvamearrádusaiguin sáhtá dorvvastuvvot dološbázáhusaid seailun.

Mot VARK-čuozáhat ráddje huksema?

Ráfáiduhttin dološmuitolága mielde dárkkuha dan, ahte giddes dološmuitobázáhusa goaivun, gokčan, earáhuhttin, vaháguhttin, jávkadeapmi ja eará dan duohtadeapmi lobihaga lea gildojuvvon. Dološmuitolága ásahan eanangeavaheami ráddjehusat galget váldojuvvojit vuhtii doaimmadettiin guovllus, mas leat giddes dološbázáhusat. Museaeiseválddis galgá bivdojuvvo cealkámuš, juos dákkár guovllus dehe dakka dan lahkosiin plánejuvvo eanangeavaheapmi fuolakeahhtá das, leago čuožáhagas VARK-stáhtus vai ii. Juos giddes dološbázáhus dagaha mearkkašumis ektui govttohis áru, fidnu ollašuhtti sáhtá dárbbu mielde ohcat lobi duohtadiid dološbázáhusa.

VARK-guovllu geavahussii sáhttet boahit ođđa ráddjehusat, jus dat lea meroštallon viidásabbon go guovlu, maid kulturmuitoláhka lea ráfáidahtán. Olles VARK-guovllus berre atnit fuola das, ahte dasa meroštallon árvvut eai šatta vára vuollái eanangeavahusplána ollašuhttimis.

Oažžugo VARK-čuozáhagas dikšut vuovddi dehe gilvit eatnama?

Ráđđejeaddji eanangeavaheapmi dološbázáhusguovllus lea lobálaš. Vuovdedikšundoaimbajut sáhttet eanáš dahkkojuvvo maid dološbázáhusguovlluin. Muhtimin dat lea juobe sávahahtti, daningo muorat, mat leat dološbázáhusaid nalde, sáhttet gahčadettiinneaset vahágahttit daid ráhkadusaid. Eatnama dikšun, dego plogen, hárven dehe jalgnáid jávkadeapmi, leat goitge gildojuvvon, daningo dat eai sáhte dahkkojuvvo nu ahte dat eai vaháguhte dološbázáhusa. Bealdduid gilvin lea maid lobálaš. Juos bealdu goitge earáhuhttojuvvo šaddi vuovdin dehe plánejuvvojit eatnama jorguma stuorit doaimbajut, dego ovdamearkka dihte ođđa rabasgoivvohagaid plogen, gáibidit dát doaimbajut museaeiseválddi árvoštallama das, dagahago doaimbajidju dološbázáhussii vahága.

Gos oažžu lassidieđu VARK-čuozáhaga ovdáneamis?

Fidnus oažžu lassidieđu Musealágádusa fierbmessiiddus.

<https://www.museovirasto.fi/fi/kulttuuriymparisto/arkeologinen-kulttuuriperinto/valtakunnallisestimerkittavat-arkeologiset-kohteet-vark>

Kulturbirrasis gávdno eanet diehtu kulturbirrasa bálvalanláse www.kyppi.fi bakte. Musealágádusa bajásdoallan bálvalussii gullet lágádusa arkivii, registeriidda ja čoakkáldagaide furkejuvvon dieđu arkeologalaš kulturbirrasis ja huksejuvvon kulturbirrasiin. Bálvalusa bakte sáhtá láddet nuvtá čuožáhagaid báikedihtomateriálaid ja dutkanraportaid.